

משה גלעד

צילום: הדס פרוש

פסיפס לוד מאפשר לנו הצצה אינטימית לחיי משפחה שגרה כאן לפני 1,800 שנה. כך נראה הסלון שלהם. מעט ממצאים ארכיאולוגיים מאפשרים חזרה כזו לפרטיות. המתבונן בפסיפס המרהיב אומר לעצמו "וואו, איזה סלון ענק היה להם ואיך השיקיעו בעיצוב". המבט על פסיפס לוד הוא שילוב של מסע בזמן עם "בתים מכפנים". מאות אלפי אבנים זעירות, שהונחו במקומן ביד אמן, יוצרות שטיחים עם תמונות מרהיבות. יש שם פיל וג'ירף, אריה ונמרה, לווייתן וספינות ענק. המראה מעורר השתאות.

חנוכתו של מרכז הפסיפס החדש בלוד בשבוע שעבר היא מאותם רגעים שבהם נעים לברך ולשמח. זהו אירוע משמעותי, נדיה שמעורר אופטימיות. פסיפס לוד זוכה סוף סוף, 26 שנה לאחר שהתגלה, לכבוד הראוי לו. ישראל התעשרה באתר משמעותי, מרתק, שעשוי למשוך מבקרים רבים והוא אפילו קרוב מאוד לנמל התעופה בן גוריון. לוד, עיר לא מפותחת, זכתה באטרקציה שעשויה לשפר דרמטית את הדימוי שלה.

עתיד בן 1,800 שנה

26 שנה מאז שהתגלה בשכונה עם דימוי בעייתי, אחרי שנדד בין המטרופוליטן בניו יורק ללובר בפריז ושרד את מהומות שומר החומות, **פסיפס לוד** נחנך כמוזיאון כנגד כל הציפיות במקום שבו נחשף. האם "הפנינה הארכיאולוגית" שהותירה את המומחים פעורי פה היא אבן הפינה שתהפוך את העיר לבירת התיירות של המרכז?

המשך מעמ' 1

אי אפשר לבקר במשכן הפסיפס בלוד מבלי לחשוב על המיקום שלו – בלב שכונה בעלת מוניטין בעייתי. בדיוק לפני שנה, במהלך המהומות וההתפרעויות בעיר, נג' רם למבנה המוזיאון החדש נוק. הפסיפסים העתיקים לא נפגעו, אבל פתיחת המוזיאון נדחתה בש'נה. לפתיחתו בשבוע שעבר הגיעו כיתות של ילדים יהודים וערבים, שצעדו בסך בבגדים חגיגיים, שרו שירים ושמועו הסברים על תושבי העיר הקדומים שהצטיינו בבניית פסיפסים. אחר כך ישבו בחצר הג' דולה וליקקו גלידה. לרגע מרגש נראתה לוד כמו עיר איטלקית שלווה ונעימה, איפשהו, שעה דרומה מרומא.

מסע עולמי

רצפת הפסיפס בת 1,800 הש'נים, מהמפוארות ומהגדולות שנ'ראו בישראל, נחשפה בלוד עוד ב-1996. היא התגלתה במצב מצוין, וזכתה מיד לכינוי "פנינה ארכיאולוגית". גדולו של הפסיפס הראשון שהתגלה הוא כ-160 מ"ר (אורכו 17 מטרים ורוחבו כ-9 מ"ר) (ריס). הארכיאולוגית מרים אבי'שר ניהלה אז חפירת הצלה מטעם רשות העתיקות במסגרת הרחבה של רחוב החלוץ בשכונה מזרחית בעיר, סמוך לצומת גינתון. הממצאים הותירו ארכיאולוגים ומבקרים פעורי פה.

הפסיפס הוצג במשך סוף שבוע אחד לציבור ולאחר מכן כו'סה בעפר למשך 14 שנים. ב-2009 גויסו תרומות של קרן ליאון לוי ושלבי ווייט, שתומכת בעקביות בפעילות ארכיאולוגית בישראל. פסיפס לוד נחשף מחדש והועבר מהאתר שבו התגלה למעבדות השימור ברשות העתיקות. כבר אז דובר על הקמתו של מוזיאון, אלא שתושבי לוד היו ספקנים. הם לא האמינו שהנכס שהתגלה בעירם ישוב אי פעם לאתר שבו נחשף. קל היה לשער שהמוזיאונים הגדו'לים בירושלים או בתל אביב יחט'

פו אותו.

במשך הרבה שנים דומה היה שהחששות של תושבי לוד מוצד'קים. הפסיפס, שזכה כבר לתארים מחמיאים כיפה בישראל ואחד היפים מסוגו בעולם, נדד בין המו'זיאונים החשובים ביותר על פני הגלובוס. תחילה הוצג במטרופו'ליטן בניו יורק ואחר כך בלובר בפריז, בהרמיטז' בסנט פטרבורג ובעוד מוזיאונים. דווקא בישראל לא הוצג מעולם במלואו. לפני חמש שנים ראיתי קטע ממנו במור'זיאון הימי בחיפה והתאהבתי. גם אז נראו הסיכויים להקמתו של המרכז שאמור לארח אותו בלוד קטנים וסיכויי הכישלון גבוהים. אף פעם הרי אין די כסף. תמיד דרושים עוד היתרים, תוכניות ור'צון טוב. המשכן הקבוע בלוד הת'קדם שנים רבות בצעדי צב, אבל בשבוע שעבר הוא נחנך והוא יפה להפליא.

במהלך העבודות להקמת

המרכז התגלו באתר עוד כמה פסיפסים. עם הוצאת הפסיפס הראשון לשימור בירושלים הור'חבה החפירה לדרום והתגלה פסיפס נוסף, בנוי אף הוא בטכני'קה מצוינת ובאיכות גבוהה. ב-2014 הוגדל שטח החפירה ונח'שף בית מגורים של משפחה אמי'דה. במקום נמצאו גם שברים רבים של פרסקו צבעוני, שמעידים על קישוט ועיצוב ברמה גבוהה, ופר'טי ריהוט וחפצי ערך המעידים על רמת חיים גבוהה ומותרות. ב-2018 התגלה במקום פסיפס נו'סף (שתלוי כיום על קיר המרכז), שהרחיב עוד יותר את המידע וההבנה של החוקרים וגם עיכב את התקדמות הבנייה.

הארכיאולוג ד"ר אמיר גורזל'וני מרשות העתיקות (שהמשך את עבודתה של מרים אבישר המ'נוחה) הסביר שהבית מהתקופה הרומית (מאה שלישיית לספירה) ניצב ברובע אמיד של וילות

חלקי פסיפס לוד. השפעה חזקה מצפון אפריקה עם סצינות ציד לצד השפעה של החלק המערבי באימפריה הרומית צילומים: הדס פרוש

גרייבה. מחכה להמוני מבקרים צילום: אמיל סלמן

המנכ"ל יוסי גרייבר:
"הפסיפס הוא מקור זהות וגאווה שחוצה את מוקדי החינוך הרגילים ומאחד את הקהילות. הפסיפס אינו יהודי, נוצרי או מוסלמי ולכן כולם יכולים לאהוב אותו בתחושת שייכות מלאה"

ומגורי יוקרה בלוד הרומית (דיוספוליס). בפסיפסים הראשו'נים שהתגלו ניכרת השפעה אמנו'תית חזקה מצפון אפריקה והרבה סצינות של ציד. בפסיפס האחרון שהתגלה יש השפעה חזקה דווקא של החלק המערבי של האימפריה הרומית. לדברי גורזלוני יש מק'בילות יפות לפסיפס זה, עם מוטי'בים דומים, בספרד, באנגליה, בצרפת ובבלקנים. בירושלים הוא משווה אותו לפסיפס שנמצא בהר ציון.

"בעלי הבית היו בעלי טעם קו'סמופוליטי, מחוברים לעולם הג'דול. הם ידעו להביא אמנים מהעולם וידעו לקבל השפעה ממערב האימפריה ומאפריקה", אומר גורזלוני. "ההשערה שלנו היא שבעל הבית עשה את הונו בסחר ימי וזו הסיבה לריכוז המו'טיבים הימיים בפסיפס – דגים, ספינות, וכדומה. "הוצאת הפסיפס הראשון

ממקומו אפשרה לנו לבדוק את הטכניקה של האמנים. גילינו באותו מקום פסיפסים נוספים, קדומים יותר במאתיים שנה. לצי'דים על כך שבעלי הבית היו יהודים. אי אפשר לקבוע זאת בבטחון גמור אבל אין ספק שהם היו עשירים מאוד."

גורזלוני מסביר שהאמנים הגיעו עם ספר דגמים והציעו לכ'עלי הבית אפשרויות שונות. הנח'תו של פסיפס כזה דרשה צוות שלם, שכלל מנהל שאחראי על הצד היצירתי, עובד שאחראי לח'תוך את האבנים, אחר שמכין את הטיח ועוד אחד שמצייר. תחילה הכינו סינופיה (מתווה להנחת אבני הפסיפס הצבעוניות על קי'רות או על רצפות) וחרתו מעין סקיצה על הטיח הטרי. בלוד נמ'צאו סינופיות בחמישה גוונים שו'נים ולדברי גורזלוני אין לזה אח'רע בעולם. ההשקעה הגדולה

כל מה שמבנה ציבורי צריך להיות

קירותיו שקופים, הוא אינו מוקף גדר והקומפלקס כולו פשוט בחומרי, בעיצובו ובתכנונו. המרכז הארכיאולוגי החדש בלוד נראה חריג בעיר המתפוררת

ובפרט לשיקום השכונה שבה ממוקם המוזיאון. עדיין לא ברור מתי כל זה יקרה. המיקום של המרכז בעיר נובע מהפסיפס. זהו אינו אזור מסחרי ואין בסביבתו פונקציות מושכות במיוחד. האתרים הארכיאולוגיים באחרים בעיר, אינם סמוכים אליו. נמליך סבור שכלל שהמודעות לקיומו של המקום תגדל ויבואו מבקרים מבחוץ, כך יוכלו עסקי מסחר קטנים להתפתח ולהנות ממוקד המשיכה החדש. עם זאת צריך לזכור שב'שנה שעברה שברו תושבים בעיר את קירות הזכו'כית של המרכז, דבר שהיה אחד הגורמים לדחיית פתיחתו.

נמליך סבור שתפקידה של האדריכלות "ליצור מרחב ציבורי פתוח, מזמין שקוף, מעודד שקיפות, שפיות ותקווה לחיים נורמליים ומשותפים". כעת תפקידה של העירייה ובשאיפה שהמדינה תסייע כלכלית לנצל את המומנטום, להפסיק עם סיס'מאות והדמיות, ולהתחיל לחבר בין הנקודות בעיר שסייעו בשיקומה.

נעמה ריבה

הפסיפסים", מדגיש נמליך. "אלא לתת ביטוי מופ'שט לאלמנטים ההיסטוריים תוך כדי היפוך היוצ'רות. אלמנטים שהמחקר הארכיאולוגי העריך שהיו במבנה, כמו קירות האבן שתחמו את הטרק'לין ועמודי אבן של החצר הפנימית, קיבלו ביטוי באמצעות חומרים עכשוויים כמו פלדה שחורה. החלקים החדשים שמתחברים לעיר בת זמננו מציאו ביטוי בקירות מחופים אבן בגימור נקי."

המבנה הוא כל מה שמבנה ציבורי צריך להיות. הוא שונה מאוד מרוב מבני הציבור בישראל – הן ממוסדות התרבות והן ממוסדות החינוך, שרובם מסוגרים מאחורי גדרות, מתנשאים על סביבתם ולעתים מעוצבים באופן צעקני. קירותיו שקופים, הוא אינו מוקף גדר, מחובק בגן ציבורי שפתוח כל שעות היממה וכל ימי השבוע והקומפלקס כולו פשוט בחומרי, בעיצובו ובתכנונו. למרות זאת, עצם היותו חדש, נקי ומסודר הופך אותו לחריג בעיר המתפוררת המורכבת משיכונים המחכים ליום שיגאל אותם לטובת פרויקטי פינוי בינוי. לעיר יש תוכניות מאושרות רבות לשיקומה,

אדריכלות נוף". המתכננים נדרשו לתכנן חלל מו'זיאלי לשני הפסיפסים כדי שהמבקרים יוכלו לצ'פות במוזיאקות ההיסטוריות מנקודות מבט שונות. כשכוננים למבנה, ועוברים את דלפק הקבלה, יורדים במין רמפה מתונה שמלווה במעקה עדין ושמאפשרת להיחשף בהדרגה לפסיפס ולמידע דיגיטלי שמפורז על הקירות בנוסף למוצגים אר'כיאולוגיים שמרחיבים את הסיפור על הפסיפסים.

בנוסף, יש במרכז משרדים, מקום לחנות ואולם התכנסות קטן שלצדו רחבה הפתוחה לציבור וממנה אפשר להשקיף על הפסיפס הקטן. נמליך מסביר שהאפשרות להציץ למבנה ללא תשלום היתה חלק מהותי בתכנון המקום. לדבריו, ברוב הפרויקטים שהוא מתכנן הוא מנסה להכניס את "החוץ פנימה, או לפתוח את המבנה אל הח'ללי החוץ, בהתחשב בתנאי התאורה והאקלים". אדריכלות המבנה לא מנסה להתחרות בפסיפס אלא עוטפת אותו ואת המבקרים. "לא ניסיתי לש'חזר את המבנה הרומי שכלל הנראה הקיף את

מופיעה דמות אישה שוכתה לכינוי "המונה ליוה של ציפורי".

בחמת טבריה נחשף בית הכנ" סת של סוורוס מן המאה השלישית ובמרכזו רצפת פסיפס יפה וצבעונית, שנחשבת לעתיקה מבין אלה שתקופה זאת פעלה הסנהדרין בטבריה והשם סוורוס מופיע בכ" תובת היוונית שהתגלתה במקום. במרכז הפסיפס מופיע גלגל מזלות גדול ובו דמותו של הליוס אל השמש. בכל פינה מופיעה דמות אישה שמייצגת את אחת מעונות השנה. בקצה הפסיפס מופיעים ארון קודש, מגורת קנים ושופר. בקיבוץ הפציבה התגלה פסיפס בית אלפא מהמאה החמישית. ייחודו טמון בכך שיוצרו חתמו בשמותיהם – האמנים מריאנוס ובנו חנינא. הפסיפס נמצא באולם המרכזי של בית הכנסת הגדול במקום. הוא מחולק לשלושה שטיחים וראים בו את ארון הקודש, גלגל מזלות ותיאור יפה של עקידת יצחק.

מוזיאון הפסיפסים "השומרוני הטוב" נחנך ב-2010 לצד כביש 1 בגדה המערבית, בין ירושלים ליריחו. הובאו אליו עשרות פסיפסים שהועברו מרחבי הגדה ומרצועת עזה ושוקמו, רובם מבתי כנסת עתיקים. הנימוק להעברתם היה החשש שיושחתו אם יישארו באתר המקורי שבו התגלו.

פסיפס הציפורים בגן ציבורי ברחוב רוטשילד בקיסריה נבנה במקור בביתו המפואר של אציל רומאי בתקופה הביזנטית. הוא התגלה לפני כ-70 שנה, כוסה מחדש כדי להגן עליו וב-2005 נפתח למבקרים. יש בו רצפה גדולה ויפה, שבמרכזה 120 עיגור לים (מדליונים) ובכל אחד מהם ציפור. בחורבת תנשמת ליד שוהם שחזרו ושיקמו פסיפס יפה של כנסייה ביזנטית.

פסיפס מעון שוכן בין הקיבוץ צים ניר עוז ונירים בנגב המערבי. בלב רצפת הפסיפס בבית הכנסת של חורבת מעון רואים גפן הצור מחת מכה. שריגי הגפן יוצרים מדליונים ובהם בעלי חיים, עו" פות ויונקים. הסמלים היהודיים (מנורה, שופר ולולב) מרוכזים בצד הפסיפס הקרוב לבמה.

בישראל יש גם תמיד את הפסיפס הסודי, זה שזה עתה נחשף ורק מתי מעט זכו לראות. האר" כילאולוגים עדיין מסתירים אותו, אולי הוא יכוסה בקרוב וכדאי למהר. אסור כמוכנן לגלות איפה הוא נמצא. בדרך כלל אני שומע עליו באיחור גדול. כזה בדיוק הוא פסיפס בית הכנסת בחוקוק, מצפון מערב לכנתר, שנחפר בעשור האחרון בידי משלחות מחו"ל. גם עליו כבר כתבו שהוא היפה בישראל. ייחודו טמון בכך שהוא עשיר בדמויות אנושיות. לא ראיתי אותו והסקרנות הורגת אותי.

התעמלות בוקר

1. מה מיוחד ב"הארי פוטר", מבחינה כמותית?
2. ובדומה, ב"בין שתי ערים"?

תשובות בעמ' 10

החיכוך הרגילים ומאחד את הקהילות", הוא אמה "הפסיפס אינו יהודי, נוצרי או מוסלמי ולכן כולם יכולים לאהוב אותו בתחושת שייכות מלאה. אנו מקווים שהפיתוח הכלכלי-תיירותי בעיר יהפוך אותה בהדרגה לבירת התיירות של מרכז הארץ. בשיתוף הקהילה המקומית ובדגש על ארכיאולוגיה, תיירות חברתית מקומית שתתמקד בקהילות לוד וסירי קולינריה".

מרכז הפסיפס בלוד כבר פתוח לקהל הרחב (ימים א'-ה' בשעות 10:00 עד ארבע). מחיר הכניסה למבוגר הוא 48 שקל, לילד 36 שקל ולתושבי לוד הכניסה ללא תשלום. שתי עובדות העיבו על אירוע הפתיחה החגיגי – המרכז סגור בשישישבת ומחיר הכניסה גבוה מאוד ודומה לזה שגובים עבור ביקור במוזיאון ישראל.

המונה ליוה בציפורי

הפסיפס בלוד אמנם בולט באיכותו וביופיו אבל מאות פסיפסים פזורים ברחבי ישראל. מוצאים אותם גם בארצות אחרות ולמעשה בכל רחבי האימפריה הרומית. גם בימים אלה הם ממשיכים להתגלות ולהיחשף. הם התגלו בבתי פרטיים (לוד, קיסריה, אפק, ציפורי) ובמבני ציבור, בתי כנסת, כנסיות וארמונות (מעון, בית אלפא, עין גדי, כורסי ומצדה). לשיא האיכות הגיעו יוצרי הפסיפסים בתקופה המוקדמת – הרומית. לשיא הפופולריות בתקופה הביזנטית.

החיפוש אחר הפסיפסים מוביל לכל חלקי הארץ. בציפורי שבגליל, עיר מפוארת במאה השלישית, התגלו כמה מהפסיפסים היפים ביותר. הבולטים נמצאים בבית הכנסת ובבית חג הנילוס שבו יש פסיפס יפה להפליא, שמתאר חגיגות במצרים לצד סצינות ציד. בבית דיוניסוס, בראש הגבעה בציפורי, יש חדר גדול ומקורה, במרכזו פסיפס נפלא של חייל אל היין והפולחן שנערך לכבודו. במסגרת שמקיפה את הפסיפס

פסיפס ציפורי שבגליל. עיר מפוארת מהמאה השלישית צילום: גיל אליהו

ידענו מיד שהוא חייב להישאר כאן. במשך שנות ההקמה הרבות נשארתי אופטימית. ידעתי שבסוף יקום המוזיאון. הוא מוצלח יותר מכפי שחשבתי וקיוויתי. רצינו שתיווצר תחושה של ביקור בוילה רומאית ואני חושבת שהצלחנו. "לעובדה שהפסיפס נמצא בשכונה עם עבר בעייתי היה תפקיד חשוב ברצון להחזירו לכאן, כדי שיעזור לכלכלה המקומית. לא הקמנו מסעדה במרכז הפסיפס כי רצינו שמסעדות מקומיות ירוויחו מתנועת המבקרים. זה אתר למען הקהילה. תושבי העיר יבקרו בו בחינם ואני בטוחה שהמוזיאון יגרום להם להתגאות בעירם".

לצד ווייט ברכו בחנוכת המוזיאון ראש העיר לוד יאיר רביבו ומנכ"ל רשות העתיקות אלי אס"קווידו. ניהול המרכז החדש ופיתוח התיירות בלוד הופקדו בידי קבוצת "JLM וזוו תיירות". מנכ"ל הקבוצה יוסי גרייבר סבור שהפסיפס ימשוך המוני מבקרים ומהארץ ומחור"ל. המוזיאון, לדבריו, הוא חלק ממהלך אסטרטגי שנועד להעביר את לוד מסטטוס של עיר מגורים בלבד לעיר תיירות. "הפסיפס הוא מקור זהות וגאווה שחוצה את מוקדי

גורולזני. יוקרה וציפוי זהב צילום: הדס פרוש

ד"ר אמיר גורולזני: "בעלי הבית היו בעלי טעם קוסמופוליטי. הם ידעו להביא אמנים מהעולם. ההשערה היא שבעל הבית עשה את הונו בסחר ימי ולכן ריבוי המוטיבים הימיים בפסיפס, דגים וספינות"

מנו את הקמת המרכז בלוד. ביום חנוכת המרכז הסבירה ווייט הנרגשת: "בעלי ואני ראינו את הפסיפס ב-97' והתאהבנו.

מעידה על החשיבות והיוקרה של הפסיפס ועל המאמץ שהושקע בהכנתו. עדות נוספת ליוקרה היא שעל כמה אבנים יש ציפוי דקיק של זהב. זו טכניקה מוכרת אך יקר, שמעידה על עושרם של מזממי הפסיפס. תחת הפסיפס התגלו עקבות של אנשים, כנראה העובדים שהניחו אותו. אחת העקבות מוצגת בתערוכה.

התושבים לא האמינו

לוד היתה במאה השלישית עיר מחוז גדולה וחשובה עם אוכלוסייה מעורבת, שפעלו בה רבנים וליצידים חיו מוסלמים ואחר כך גם נוצרים. היא ירדה מחשיבותה במאה השמינית, כאשר רמלה נורסדה והחליפה אותה כבירת המחוז.

הייחוד של פסיפס לוד טמון לדברי גורולזני בשלמותו שלו ובמצב ההשתמרות המצוי, כמו גם בגיוון הצבעים וברזולוציה. "דמיין כל אבן כפיקסל. ככל שהן יותר קטנות הרזולוציה יותר גבוהה ובפסיפס לוד הן ועירות. האיכות גבוהה גם בכיצוע, במשחקים של הקומפוזיציה ושל אור וצל. כל אלה נותנים תחושה של נפח. גם החומרים הם באיכות גבוהה".

גורולזני מעיד שהוא עצמו הטיל ספק שהקמתו של המוזיאון תושלם. "היו כל כך הרבה מכשולים ובראשם החששות של התושבים בראשונה. היה חוסר אמון מובנה של התושבים כלפי השלטונות. הם טענו שאם יוציאו את הפסיפס לא יחזירו אותו. אחר כך החל המאמץ לגייס את המימון והסחבת של הבנייה. העובדה שפסיפס לוד מוצג באתר בו התגלה היא הישג.

"לפני שנה שלחתי למגזין ארכיאולוגי מקצועי בטורקיה (Journal of Mosaic – JMR) מאמר אופטימי שכ" תבתי על הפסיפס בלוד. הקדשתי פרק שלם לתפקידו כורז של שני נוי חברתי, תרבותי וכלכלי בעיה כתבתי עליו כמקום מפגש של